

vol. 10, 2023, 25–38

I. Ями и ямни комплекси: проблеми на интерпретацията

I. Pits and pit complexes: problems of the interpretation

Ритуалите, извършвани в ями, според хититски текстове от Мала Азия

Любава Конова ^a

^a Отдел „История на българските земи в древността“, Национален исторически музей, София 1618, ул. Витошко лале 16; l_konova@mail.bg

Rituals performed in pits according to Hittite texts from Asia Minor

Lyubava Konova ^a

^a Department “History of the Bulgarian lands in the Antiquity”, National Museum of History, 16 Vitoshko lale Str., 1618 Sofia, Bulgaria; l_konova@mail.bg

ABSTRACT

This article considers the possibility of applying the written data in a series of Hittite texts for the reconstruction of rituals, recorded in pit complexes on Bulgarian territory. The intensive rescue excavations in Bulgaria over the past decades have revealed a significant number of archaeological sites from different periods, where the main structures are pits. The quantity and quality of the accumulated information allowed researchers to trace some common features, especially of those pits dating to the 1st millennium BC. The proposed analysis of written data that provide several analogies with the archaeologically attested situations covers a group of Hittite texts, created between the 14th–12th c. BC, with accurate descriptions of pit rituals.

Comparisons were made on the basis of the following criteria: the location of the pits, their shape and construction, the content that testifies to blood and bloodless sacrifices, the hoarding of various objects: metal adornments, weapons, nails, pieces of house mortar, portable hearths, whorls, etc.), and clay “cult” objects. By pointing out the similarities and the differences between the archaeological phenomena and the realia in the Hittite texts, it is possible to suggest the general meaning and purpose of the ritual acts performed, viz. the purification and cyclic sanctification of the territories by their inhabitants.

KEYWORDS

Thracian pit fields, Hittite texts, Thrace, Anatolia

Настоящият текст¹ представлява опит да се допълни и разшири една особено актуална в последните години проблематика в българската историография, която се превърна в център на организирания от НБУ Дискусионен форум. Изнесените на него резултати от най-новите проучвания на ритуални ями от територията на Р България и изводите, направени на тази основа, са несъмнен принос в научното дирене в областта на тази очевидно неизчерпаема проблематика. Нещо повече – тя е усложнена допълнително от факта, че документираният по археологически път феномен на

1 Статията е във вида, предаден за печат в сборника от дискусияния форум на тема „Ями и ямни комплекси в древна Тракия“, организиран от НБУ през 2009 г. Поради това данните от по-новите изследвания по темата, както и библиографските препратки към тях, не са включени в настоящия текст. Версия на текста е публикувана на английски език (Konova, L. 2021. Rituals Performed in Pits According to Hittite Texts from Asia Minor. *ORPHEUS. Journal of Indo-European and Thracian Studies*, Vol. 26–27. In honour of Romyana Georgieva’s 70th anniversary. Institute of Balkan Studies & Centre of Thracology, Bulgarian Academy of Sciences, Sofia, 53–67).

практика е веществена изява на обредно поведение в безписмена среда. Това напомняне, което е и основното предизвикателство в близо четиридесетгодишната история на науката „тракология“, е необходима и единствено възможна изходна позиция при изучаването на тракийското етносо общество.

Оттук логично произтича и основният мотив за привличането на допълнителен материал за сравнителен анализ – писмени данни, които свидетелстват за наличието на подобни ритуални практики от други райони на античния свят. В случая такава възможност предоставят сведенията, публикувани в няколко поредици с издания на клинописните текстове от Богазкьой (Keilschrifttexte aus Boghazköi, по-нататък в текста КВо; Keilschrifturkunden aus Boghazköi, по-нататък в текста КУВ и Boğazköy Tablets, по-нататък в текста Во), съдържащи описания на обредни действия, адресирани към „Слънчевата богиня на Земята“ и древните (пра-) божества – Ануннаки². В тях централна позиция е отредена на Ямата, споменавана обичайно в един порядък с боговете на Отвъдното. Присъствието на тази ключова реалия и в дискутираните комплекси от българските земи от своя страна е аргумент за търсенето на съпоставки и аналогии между два макар и диахронни феномена, удостоверени в различни културно-исторически ареали.

В хититските вярвания, отразени в запазените текстове от периода XVI–XII в. пр. Хр., сферата на хтоничните богове е ясно разграничена терминологично (Oettinger 1989/1990, 83–98; Collins 2002, 224). В нея властва Слънчевата богиня на Земята, която по-късно се идентифицира с месопотамската Ерешкигал и хуритската Алани (Haas 1974, 132). Нейната соларна природа е обусловена от представата, че тя персонифицира слънчевия цикъл през нощта, от залеза на слънцето зад хоризонта до изгрева му. Именно заради това адресираните към нея ритуали обикновено се извършват през нощта, в ранно утро или късно вечерта. Една от основните функции на богинята е тази на психопомпа, който отвежда душите на мъртвите в техните нови обиталища в Отвъдното (Hoffner 1998, 34; Collins 2002, 224).

Другите обитатели на подземния свят, засвидетелствани в дискутираните текстове, са древните (пра-) богове, които са придобили популярност с акадското наименование Ануннаки (Archi 1990, 114–129). Ануннаките са осем и заедно със Слънчевата богиня на Земята, общият брой на хтоничните божества в хититските вярвания е девет (Archi, 1990, 120). Те се споменават с различни титулатури, чието значение според изследователите показва ялната им връзка с магическите действия. Сред имената на осемте хтонични (пра-) богове фигурира и *Àpi* – Ямата (по Collins 2002, 225).

В хититската религиозна система те нямат строго установен култ, а свързаните с тях ритуали се извършват във връзка със специфичен проблем. Обредите обикновено се практикуват на открито, а търсеният контакт се постига чрез изкопаване на ями в земята.

В текстовете съществува определено терминологично и функционално разграничение на няколко вида ями – глинобитни (*wappi* -), изкопавани по бреговете на реките и складови ями, обозначени с шумерограмата „ARÀH“. Третият най-често срещан термин е *Àpi* (Schmidt 1994, 151–54 и 208 по. 331; Collins 2002, 225–226). Въпреки включването на Ямата като персонификация сред боговете на Отвъдното, изследователите изтъкват, че този факт не е пряко свидетелство за нейния божествен статус в истинския смисъл на понятието, а по-скоро е обозначение на една нейна основна характеристика, която надхвърля границите на човешкото – на могъщ медиатор между реалния свят и Отвъдното (Collins 2002, 226).

Функциите на ямата в хититския ритуал в най-общи линии се свеждат до ролята ѝ на „проход“ между световите и „врата“, през която се приемат приношенията. Това е засвидетелствано ясно в повечето от коментираните текстове, в които ритуалите обикновено имат за цел да при-

2 Представянето на текстовете е по статията на Collins 2002, 224–241.

Ритуалите, извършвани в ями, според хититски текстове от Мала Азия

влекат вниманието на хтоничните божества. В повечето от тях, техните образи присъстват пряко в обряда, но не липсват и такива, в които божеството е призовано единствено като адресат на отправените молитви и приемащо приношенията (например в текст 1, Collins 2002, 225–227).

Независимо от общата функционална характеристика на ритуалите, поводите за призоваване на деветте хтонични божества са различни. Това съществено обстоятелство обуславя разликите в обредните действия, инвентар и молитви, засвидетелствани в писмените източници.

Прегледът на тези съставни елементи е от особен интерес за настоящото изследване, тъй като съпоставките биха могли отчасти и с известна доза условност да предложат обяснение на специфичните практики в отделни ямни комплекси от тракийските земи.

Първата група текстове (KUB 15.31, KUB 7.41 и KUB 29.4) се обособява около функцията на ямата да извиква подземните богове за излизане на земята (Strauss 2006, 44). Докато в текст 1 поводът не е указан изрично, в текст 2 те се явяват в качеството си на причинители на обредна нечистота на дома и заради това са призовани да го пречистят. В текст 3 божеството е извиквано, за да се засели в своя нов дом, т.е. в новия храм.

В т.нар. „Ритуал за начертаване/проправяне на пътища“ (KUB 15.31) благоразположението на боговете е търсено чрез отваряне на девет ями (предназначени за деветте божества на Отвъдното), чието местоположение се определя чрез поставянето на обредни маси и след знамение. Пред всяка една яма стои образът на божеството. В описаната последователност извършващият свещенодействието взема сребърна нагръдна апликация (украза) и копае с нея. Когато ямата е почистена (с помощта на лопата и съд), той извършва възлияние с вино, разчупва хляб и подрежда късовете около отвора. На дъното на първата яма поставя сребърна стълба и сребърния нагръдник, и върху него – сребърни украшения, които изобразяват длани и уши, привързани с лента. Следва жертвоприношение на птици и помазване с кръв. Птиците се разпределят във всички девет ями, но само в първата се жертва агне (по превода на Collins 2002, 227).

Във втория текст подземните божества са призовани да очистят дома (KUB 7.41). За разлика от първия, в него е указано изрично мястото на обряда – на брега на реката. Следва изброяване на жертвените течности и храна – масло, бира, вино и няколко вида други напитки (по една чаша от всички), сладкиш с масло, зърно и зърнена каша. Въпреки че тук липсва подробното описание на изкопаването на ямата, нейното присъствие е видно от следващите редове, в които е указано жертвоприношението на агне във вътрешността ѝ, придружено с извикване на пра-боговете и Слънчевата богиня на Земята. Осемте Ануннаки са назовани по име, а техните образи са изваяни от глината на речния бряг във формата на кинжали и поставени на мястото на свещенодействието. Пред тях извършващият обряда изкопава яма (обозначена с термина *Àri*) с помощта на кинжал и възлива с масло, мед, вино и други напитки. След това, хвърля един шекел сребро и изрича молитва към Ямата да приеме „трона и атрибутите на очищението“ (по превода на Collins 2002, 227).

Третият текст (KUB 29.4) свидетелства за ритуали при основаването на нов храм на Богинята, т.е. тяхното предназначение е да привлечат божеството в неговия нов дом. Те се извършват в нощта на втория ден след изгрева на звездата, а мястото на действието е храмът, в който свещенослужителите се покланят пред божия образ. След това, с два кинжала, направени заедно със статуята на новото божество, те изкопават яма (*Àri*) пред жертвената маса. Следва жертвоприношение на овца и възлияние с кръв в ямата, върху статуята и атрибутите на новото божество (по превода на Collins 2002, 228).

В обобщение, основните обредни реалии в трите разгледани текста са следните:

1. Ямата, с нейната роля в призоваването на Боговете на Отвъдното и с функцията ѝ да осъществи прехода между световите и тяхната поява на земята.
2. Призованите богове присъстват пряко в текстовете – чрез образите пред ямите, пред-

назначени за всеки един от деветимата (текст 1), чрез статуята в храма (текст 3) или във формата на кинжали, моделирани от глината на речния бряг (текст 2).

3. Уредите, с които се изкопава ямата – наред с мотиката и лопатата, в текст 1 са споменати необичайни сечива – сребърно нагръдно украшение, а в текст 2 и 3 – кинжали. Съвпадението във формата на последните с изваяните от глина образи на божествата едва ли е случайно.
4. И в трите текста този обреден инвентар е споменат и сред предметите, които се поставят в ямата. Допълнително, в текст 1, на дъното ѝ са положени сребърни украшения във формата на уши, длани и сребърна стълба, а в текст 3 – сребърен шекек.
5. Жертвите са безкръвни и кръвни. Сред първите са възлиянията с вино, бира, масло, мед и други напитки и приношения на растителна храна – различни видове обредни хлябове, сладкиши, зърно и зърнена каша. Кръвните жертвоприношения включват птици, агне и овца. Особено внимание заслужава практиката, описана в текст 1 – полагане на цели животни в ямите, както и разпределението на жертвите в тях. Във всяка една от деветте ями, предназначени за хтоничните богове се полагат птици, но само за първата, посветена на Слънчевата богиня на Земята, са отредени агнето и сребърните накити.

Следващата група ритуали (KUB 55.45 +Bo 69/142 II 1–23; Bo 3916 +KUB 12.20:11–18) са обединени в литературата под названието „Ритуали за изтръгване от Земята” (Taracha 1985, 278–282). Основното им предназначение е да избавят молителя (обикновен човек или царска особа) от влиянието на хтоничните сили и по този начин да го излекуват чрез пречистване (Taracha 1990, 177). Освен приликите с описаните дотук текстове, внимание заслужават някои различия по отношение на обредните действия, обредния инвентар и жертвите.

1. В предписанията за ритуала не се споменават нито възлияния, нито приношения на храна. Както в текст 3, тук жертвеното животно отново е овца, но има и козел. За разлика от разгледаната по-горе група, в жертва на хтоничните богове се принася единствено кръвта, която изтича в ямата, докато главата и крайниците на животните се изяждат в обредното угощение от участниците. В текста обаче, липсва изрично указание за това, какво се случва с остатъците от пира.
2. Втората съществена особеност е конструкцията на ямите. В този случай те са две на брой – една за Слънчевата богиня на Земята и една за Ануннаките, наречени най-общо Мъжките божества. Двете ями се изкопават и съединяват една с друга. В ямата на Слънчевата богиня по-надолу се вкопава още една малка глинобитна яма (*warpu-*) – символичните покои на царя и царицата. От подробното описание става ясно, че този вид съоръжения, обозначени с термина „ARÀH” – складова яма, имат по-сложна конструкция и следователно не са нито терминологично, нито функционално равнозначни с останалите. Очевидно тяхното предназначение е на подземни помещения за извършване на специфичните очистителни ритуали на членове на царската фамилия чрез техни заместители, моделирани от глина (Collins 2002, 229; Strauss 2006, 62, note 207).

Подобно предназначение и действащи лица са засвидетелствани в два други текста, които описват ритуали и молитви към богинята Ищар от Ниневия (KUB 15.35; KBo 2.9). Тяхната функция е да „изтръгнат” божеството от ямата, като привлекат вниманието му с помощта на питки, оформени като уши (Hoffner 1967, 396–397; Collins 1997, 164–65), с цел да освободят онова, което „царят и царицата някога са извършили и погребали в земята”. За богинята е отредена в жертва голяма птица, положена цяла в ямата, както и вътрешностите, и сърцето на овца. Накрая ямата се засипва с хляб. Нов елемент е и загатнатата в текста огнена обредност – извършващият свещенодействието „изтръгва” божеството от огъня четиридесет пъти и произнася фразата „Аз го изтръгнах от огъня”. В допълнение, заедно с птицата, принесена на Ищар, се споменават още две

птици, жертвопринесени чрез изгаряне (Collins 2002, 230–231).

Четвъртата група ритуали, извършвани в ями, които според изследователите са с хурито-хититски произход, са обединени по един макар и формален признак – участието на прасето като жертвено животно (Collins 2002, 231). Отделна подгрупа образуват текстовете, които са свързани с молитви за осигуряване на плодородие за молителя (Bo 3617 i 4'–17'; Bo 3078 ii; KBo 13.104:1), или за земеделската земя (KUB 12.44 iii 16–19). В този текст ямата не е спомената изрично, но мястото на обредното действие – брегът на реката, където молителят възпроизвежда мита за сътворението на човека, подсказва подтекстуално нейното присъствие (Collins 2002, 232). Общото между двата типа ритуали е, че жертвата е възрастно животно – най-вероятно женско. В изкопаната за целта яма се полагат неговите гениталии (KBo 20.16 i; KBo 20.3 ii; KBo 2.12), съпроводени с възлияние с кръв и приношение на растителна храна – обредни питки.

Във втората подгрупа попадат текстовете, в които се споменава младо животно – прасе. За разлика от свинята в ритуалите за плодородие, неговата роля тук е различна. Това се дължи на обредната нечистота на животното, ясно очертана в системата на хититските ритуали, която го прави неподходящо за жертва, принасяна на боговете (Collins 1996; Collins 2002, 232). Подобно на кучето (Collins 1992, 2007), прасето също е „нечисто“ животно и поради това е способно да поеме нечистотата и да очисти молителя чрез акта на заравяне в земята (Collins 2006, 155–158). Практическите действия с цел пречистване, освобождаване от зло проклятие и/или отклоняване на лошо знамение включват размахване на прасе над главата на участника в обряда (Jakob-Rost 1953, 356–57), или завързването му в яма (*patteššar*), след което молителят пристъпва по мост над него (KUB 36.83 i 3–7, iv 5–9). В някои случаи са предвидени приношения на различни видове хлябове и вино, положени в изкопаната яма на хтоничните богове, въпреки че те не присъстват в ритуала.

Новите елементи сред обредния инвентар, които се появяват за първи път в тази група текстове, са колове/трупчета от различни видове дърво (KUB 24.9 ii 17'–30') и „седем железни, седем бронзови, седем медни и калаени пирони, които участват в неясни действия (приковаване? на животното към порта?) и камък (KUB 17.28 i 1–24) (Hauptman 1975, 66–67; Collins 2002, 234).

Терминът, който характеризира вкопаните в земята конструкции – *patteššar*, също се различава от названията в предходните текстове. Чрез него най-вероятно се обозначават специфичните конструктивни характеристики на типа съоръжения, използвани в този вид ритуали. В този текст, за разлика от останалите, е споменато засипване и изравняване на ямата след извършване на обредите (например в KUB 24.9).

Прегледът на писмените източници естествено поражда въпроса дали изведените от тях данни имат своето археологическо потвърждение от териториите на Хититското царство. Въпреки очакванията, примерите са по-скоро епизодични. Един от тях е изображението на бога-кинжал върху монументалния релеф от Язьлъкая, който изследователите тълкуват като образ на хтонично божество, свързано с описаните в текстове 1 и 2 обреди (Collins 2002, 227–228). Спорната аналогия на откритата в Нишан тепе (район от хититската столица Богазкьой) глинобитна яма с пълнеж от камъни и депонирани миниатюрни модели на брадви, с удостоверените в текстовете ями, потвърждава опасенията на авторите, че този вид култови съоръжения са трудно установими по археологически път (McMahon 2002, 133).

Единични са и археологическите свидетелства за практикуване на обреди, в които очистването се извършва чрез жертвоприношение на прасе. Такава е ритуалната яма в рамките на скалното светилище Язьлъкая, в която са открити зародиш на прасе и четири бронзови пирона, покрити с керамичен похлупак на съд (Hauptmann 1975, 65).

В търсенето на аналогии в по-широк пространствен и хронологически ареал изследователите традиционно прибегват до сведенията за обредите по време на елинския празник Тесмофо-

рии (Collins 2002, 236). Те са добре документирани в писмената традиция (Burkert 1979, 1983, 1985; Detienne 1989; Clinton 2005, 167–79 и др.; Котова 1991) и в археологически контекст – в ямите в светилищата на Деметра в Приене, Акрокоринт (Stroud 1965), Книд и Агригент (Kron 1992). Въпреки сходствата авторите коректно изтъкват факта, че в хититския ареал няма нито едно изображение на домашно прасе или на обредни действия, свързани с жертвопринасянето му, за разлика от свидетелствата от Елада (за теракотени фигурки на прасета от Коринт вж. Merker 2000, 266 *passim*). За разлика от хититските текстове, които свидетелстват за единични жертвоприношения с частен характер, в случая на Тесмофориите става дума за организирана обредност в рамките на общността (Collins 2002, 237).

Изтъкнатите сходства в представите, отразени в хититските текстове и обредния комплекс на Тесмофориите, са обяснени с т.нар. егейско – анатолийско ритуално *койне*, в чиято основа са хититските ритуали на Слънчевата богиня на Земята (Collins 2002, 238, бел. 29–30; Collins 2010, 54–66).

Ситуирането на разгледаните обредни практики в контекста на споменатото културно-историческо пространство, от което тракийските земи са неотделима част, е основание за търсенето на аналогии между тях и проучените ритуални комплекси от територията на древна Тракия. Допълнителен мотив за съпоставката между тях е фактът, че „през I хил. пр. Хр. ямните комплекси са най-популярният тип култови места в Тракия” (Вълчева 2002, 117), за разлика от епизодичната поява на археологически свидетелства за наличието на обреди, практикувани в ями в самата Анатолия и по-късно в Елада (Ekroth 1998, 120–127; Riethmüller 1999, 123–143; Morris et al. 2002 *passim*).

Тук естествено трябва да се направи уговорката, че търсенето и откриването на точни съвпадения между ритуалните действия, описани в разгледаните извори и овеществената обредност в тракийските ямни комплекси би било твърде преднамерено, а и безрезултатно занимание, заради аксиоматичния възглед за задължителните трансформации, които претърпяват заемките, попаднали в различно културно пространство.

Въз основа на прецизните наблюдения на терена и на извършените интердисциплинни изследвания, отразени в различни публикации и съобщения (Георгиева 1991; Георгиева 1999; Балабанов 2002; Вълчева 2002; Тонкова 2005; Карайотов, Кияшкина 2005; Божкова, Ников 2010; Тонкова 2010; Tonkova 2010; Tonkova 2003; 2005 и др.), е възможно кратко обобщение и съпоставка на основните елементи, документирани в ямните комплекси в тракийските земи, с разгледаните по-горе сведения от хититски текстове.

1. Наличните данни за местоположението и топографията на светилищата с ями свидетелстват за ситуирането на поне част от тях в близост до речни корита (Александров, Бонев 1996; Карайотов, Кияшкина 2005; Божкова, Ников 2005, 74; Тонкова, Димитров 2005, 75; Тонкова 2006, 212–213; Tonkova 2003, 484). Тази ситуация напомня констатираната в някои от текстовете закономерност при изкопаването на обредните ями на брега на река (вж. по-горе KUB 7.41, Во 3617 i 4’–17’ дубл. Во 3078 ii и КВо 13.104:1ff; KUB 3683). Указаното местоположение е обусловено или от ролята на реката в обреда³ или от типа съоръжение, предвидено в ритуала.

2. Второто сходство се открива в типовете ями и тяхната конструкция. Приложената в хититските източници терминология свидетелства за наличието на няколко конструктивни варианта. Те, без съмнение, са показател за различни по характер и предназначение обредни действия. В съпоставка, документирани досега форми в тракийските земи също се отличават с разнообразие

3 В KUB 7.41 от глината на речния бряг се извайват образите на деветте хтонични божества; в KUB 3683 след жертвопринасянето на прасе фигурира указанието на това място да се изкопае яма и огнището да бъде „оставено в реката“. За ролята на глината/калта в ритуалното пречистване вж. подробно у Strauss 2006, 60, note 196 *passim*.

зие – крушовидни, цилиндрични, бъчвовидни, кошеровидни, трапецовидни, с неправилна форма, с форма на обърнат конус и на амфоровиден съд (Георгиева 1991; Tonkova 2003, 486). Тези факти са основание да допусна, че и в този случай спецификите във формата биха могли да се тълкуват като маркер за конкретното предназначение и цел на обряда.

Един от примерите в това отношение са питосите – ями, проучени при с. Полски Градец, Радневско (Ников 2005, 67) и питосовидните ями в сакралния комплекс при с. Ябълково, Димитровградско (Тонкова, Миков 2006, 166–167; 2007, 225). Тяхната форма е повод за съпоставката със складовите ями – „ARAH”, използвани в ритуалите за пречистване на „царя и царицата”. Задължителен елемент в тях са символичните покои, които са във вид на допълнително вкопани глинобитни ями (KUB 7.41). Сложната и специфична, според изследователите, конструкция на тези съоръжения намира пълен аналог в единичните или двойни ями с допълнително вкопана вдлъбнатина, проучени в някои комплекси от тракийските земи (Tonkova 2005, 486–487, fig. 4 и 488–489; Карайотов, Кяшкина 2005, 31–32), а защо не и в сходна по характер и семантика обредност?

3. Третата група сходства се откриват в стратиграфията и пълнежа на дискутираните структури, които от своя страна предоставят данни за характера и етапите на извършваната обредност.

- В хититските текстове липсват изрични сведения за повтораемост на ритуала на едно и също място в различен период от време. Въпреки това, в поне част от дискутираните текстове се съдържа информация за целенасочен избор на мястото на обряда и за повторна употреба на вече съществуващи ями (вж. KUB 15.31)⁴. Част от източниците дават сравнително подробно описание на последователността в изкопаването, полагането на дарове и приношения, запълването, засипването и запечатването на ямите. Подобна последователност (вкл. и в хронологически план) е детайлно документирана и в някои от комплексите от тракийските земи (Tonkova 2003, 487).

За съдържанието на ямите, описани в изворите, най-общо може да се заключи следното:

- Хититските текстове свидетелстват за приношения на зърно, зърнена каша, различни видове хлябове, сладкиши и/или останки от положени цели или части от животни, в някои случаи изгорени (вж. KUB 15.35; KBo 2.9). Подобна картина е регистрирана и в тракийските ямни комплекси, в които е налице значително по-широк диапазон от растителни видове – различни зърнени и бобови култури, смокини, череши, грозде (Попова 2002, 284–285, табл. 7; 287–288, табл. 9; Tonkova 2003, 497). Наблюденията на изследователите позволяват да се обособи и група ями без дарове, с хомогенен пълнеж от „мазна пръст”, които свидетелстват за приношения на храни от растителен произход (Tonkova 2003, 497). В светлината на разгледаните сведения не е изключено да се предположи, че в тях са били полагани хлябове, сладкиши, масло и други продукти, споменати в разгледаните писмени източници, но недоказуеми в археологическия контекст.

Характерна особеност на тракийските ями е депонирането на цели и/или фрагменти от съдове, чиито форми функционално се асоциират с извършването на възлияния (кани, ойнохоета и др.) или с обредния пир (чаши, кантароси и др.). Възлиянията с вино, бира, мед, масло и други напитки са обреден елемент, засвидетелстван в редица хититски текстове с тази разлика, че в тях липсват каквито и да било данни за полагането им в земята или за ритуалното им начупване.

Още една отлика на ямите в тракийски контекст е по-широкият спектър от животински жертви. Наред със споменатите в хититските текстове птици, агне, овца, козел, свиня, прасе и понякога куче (Collins 2010), в тракийските комплекси са документирани и кон, бик, говедо, глиган,

4 Според Collins 2002, 227 използваният в текста израз „отварят”, вместо „изкопават”, съдържа косвен намек за отварянето на вече съществуващи ями и съответно – благоприятно или неблагоприятно знамение за извършване на ритуала на определеното място.

заек и др. Начините на третирането им в дискутираните пасажии – привързване/приковаване, полагане на цяло животно или части от него в земята, изгаряне и/или възлияния с кръв, придружени от угощение на участниците в обряда, са в зависимост от конкретния повод и цел на ритуала.

Освен цели или разчленени животни, в ямните съоръжения от тракийските земи се откриват и кости със следи от термична обработка (Tonkova 2003, 497). Това е недвусмислено свидетелство за извършените на място обредни угощения, каквито фигурират и в няколко от разгледаните текстове (KUB 55.45+ Во 69/142 ii 1–23; Во 3916; + KUB 12.20: 11–18), но без да са налице преки данни за депонирането на останките в земята.

Тук е мястото да отбележа, че в приведените текстове липсват дори и косвени данни за човешки жертвоприношения (Gurney 1977, 28–34; Johnston 2004, 337–338; McMahon 2002, 265–280). За разлика от тях, този феномен е добре документиран в ямните комплекси от Тракия, което го превръща в самостоятелен обект на изследване (Тонкова 2005, 67–73; Tonkova 2004, 237–241; 2010, 503–522)

4. Интересна картина се очертава и при прегледа на обредния инвентар и предметите, полагани в ямите. Сред изброените в дискутираните текстове са сребърните нагръдни украшения, стълба (KUB 15.31) и кинжал /кинжали (KUB 7.41; KUB 29.4) – в единия случай като ритуален инструмент за изкопаване на ямата, а в другия – като образна изява на призованите хтонични богове, моделирани от глината на речния бряг. В KUB 29.4, който описва ритуал за призоваване на божеството в неговия нов дом, особено внимание заслужава положеният на дъното на ямата шекел сребро.

Накитните предмети – фибули, пръстени, апликации и др., изработени от различен метал, са често срещани сред находките от ямните комплекси в Тракия (Тонкова 2002, 197–202). Може би е оправдано тяхната символика да се потърси в аналогия с ролята и семантиката на сребърните нагръдни украси, депонирани в ритуала за „Проправяне/начертаване на пътища“, в който хтоничните божества са призовани да излязат от Отвъдното и да се вслушат в молитвите на извършителите на обредите. Тяхната по-убедителна интерпретация обаче, ще бъде възможна единствено след детайлна публикация на цялостните комплекси и непредубеден анализ на конкретния археологически контекст.

Подобна, макар и твърде напрегната смислова аналогия е възможна и по отношение на глинени кинжали – образи на божествата и т. нар. дребни „култови“ предмети – антропоморфни фигурки, зарчета, астрагали и др., моделирани от глина и надарени с магическата сила на разпознаването/назоваване на божеските образи/същности (Конова 2005, 148–164). Тяхната роля би следвало да се търси едновременно в контекста на очистителната обредност (сравни KUB 7.41) и в призоваването на божествата (хтоничните Богиня и пра-боговете/предци) да осветят и да заселят новия си дом, което се осъществява чрез магическия акт на моделиране на образите им от кал (глината на речния бряг) (сравни KUB 29.4).

При разкопките на ямно светилище при с. Кръстина, Бургаско, просъществувало от края на II до средата на I хил. пр. Хр., е установено, че една от ямите е „затворена с каменен нож и бронзов пръстен“ (Дражева 2005, 53). Железни ножчета, сърп и кръстовидна брадва са открити и в ямния комплекс при Свиленград от ранната и късната желязна епоха, който е предхождан от селище от ранната бронзова епоха, изградено на същото място (Нехризов 2006, 399; Валентинова, Ненова 2008). Присъствието на подобни предмети в обряда, с известни уговорки, би могло да се разглежда в сближение с кинжалите, споменати като обреден инструмент за изкопаване на ямата и като посветителен дар в ритуалите за очистване на дома и за призоваване на божеството в новия му дом (KUB 7.41; KUB 29.4).

В подкрепа на това тълкуване, отново със съответната условност, е фактът на съществуване на по-ранно селище на територията, проучена при Свиленград, последвано от обредни действия

Ритуалите, извършвани в ями, според хититски текстове от Мала Азия

в ями, макар и с няколко столетия по-късни. В такъв случай тяхното предназначение би могло да се разглежда в контекста на евентуалните обреди за сакрализиране на територията на вече преустановили живота си селища (Бонев 1996; Балабанов 1999, 75; Лихардус и др. 2001, 181; Нехризов 2006, 397; Господинов, Костова 2005, 54–55; Тонкова, Миков 2006, 166–167 и др.) Това на свой ред обуславя необходимостта от „очистване на дома” и „призоваване на хтоничното божество/божества в техните нови обиталища. Идеята за сакрализирането на мястото, обитавано от „духа/духовете” на предците, намира материален израз в магическия акт на полагане на късове жилищен замазка (останки от по-ранни жилища?), части от преносими огнища, прешлени за вретено и други „предмети на бита”, материали с очевидно по-ранна датировка, каквито се откриват повсеместно в ямните светилища в Тракия.

Полагането на сребърен шеке (монетна единица) на дъното на ямата, споменато в KUB 29.4 е факт, чието тълкуване без съмнение би следвало да се обвърже с монетните депозити, откривани в контекста на редица от коментираните свещени зони – Копривлен, Ябълково, Малко Тръново, Багачина при с. Сталийска махала, Монтанско, Костадин чешма при Дебелт. Тази изключително интересна проблематика, която представлява ключов момент в изясняването на функцията и семантиката на специфичните обредни практики в ямните комплекси, безспорно изисква специализирани познания и задълбочено проучване. За щастие такова проучване вече е факт (Русева 2009, 1–34), което без съмнение е принос в дискусията за характера, функцията и семантиката на ямните светилища от тракийските земи.

Заклучение

Изложеното дотук е основание за няколко предварителни извода с уговорката, че дискусията върху поставените проблеми тепърва предстои.

Основен мотив за привлечените съпоставки с хититски текстове е присъствието на Ямата, поставена в един порядък с боговете на Отвъдното – Слънчевата богиня на Земята и хтоничните пра-божества, в качеството ѝ на могъщ медиатор между тях и света на хората. Тази нейна характеристика несъмнено трябва да се разглежда в аналогия с функцията на обредните съоръжения, документирани в тракийските сакрални комплекси. Изведените паралели създават възможност за хипотетична реконструкция на документираните по археологически път обредни практики на функционално и на семантично ниво и отгук – за детайлизиране на различните по характер обреди, извършвани в ями. В този контекст аналогията би следвало да се търсят както във функцията на ямите за осигуряване на плодородие, така и в очистителната обредност, предназначена да умилостиви хтоничните божества (Великата богиня) и изначалните пра-богове (предци-покровители), господари на територията, чието сакрализиране е обусловено от необходимостта от циклично утвърждаване на автохтонността на обитателите ѝ.

Независимо от споменаването на членове на царската фамилия в някои от хититските текстове, ритуалите в ями, описани в тях, както твърдят изследователите им, очевидно не са свързани с официалните култове, а по-скоро носят белезите на магическия обреден акт, чрез който божествата са призовавани да дарят плодородие и благоденствие, очищение (и лечение) за обикновения молител. Подобен извод е направен и по отношение на тракийските ямни комплекси, в които „даруването на божеството” може би е извършвано от обикновените хора, за разлика от обредността, засвидетелствана в богатите, аристократични подмогилни комплекси и заровените съкровища в Тракия.

Тези обстоятелства очертават една характерна особеност на тракийското общество, която е сходна на диахронно засвидетелстваната теократичност и религиозност, белязала културата – поведение и в Хититското царство за периода XV–XII в. пр. Хр. (Gilan 2007, 293–322).

Благодарности

Сърдечно благодаря на Боряна Русева за оказаното ми приятелско и колегиално съдействие при работата ми над тази статия.

Цитирана литература

- Александров, Г., Бонев, А. 1996. *Багачина. Селище от късната каменно-медна епоха и тракийски култов център (III – I хилядолетие пр. Хр.)*. Монтана.
- Балабанов, П. 1999. Тракийски ритуални ями край с. Дебелт, Бургаско. *Археология* 3–4, 67–77.
- Балабанов, П. 2002. Ритуалните ями как универсален елемент на общение с богове в Древней Фракии и Скифии. In *Proceedings of the Eight International Congress of Thracology. Thrace and the Aegean. Sofia – Yambol, 25 – 29 September 2000*. Sofia, 451–546.
- Божкова, А. 2002. Стратиграфски наблюдения върху пластовете на селището от I хил. пр. Хр. В Божкова, А., Делев, П. (ред.). *Копревен 1*. София, 83–90.
- Божкова, А., Ников, К. 2005. Разкопки на тракийско ямно светилище край с. Малко Тръново, Чирпанско (АМ Тракия, ЛОТ I, обект 10). В *XXIV среща на музеите от Югоизточна България* 1. София, 74–76.
- Божкова, А., Ников, К. 2010. Археологическо проучване на комплекс от ями в землището на с. Малко Тръново, община Чирпан – югозападен сектор. Предварителни бележки. В Георгиева, Р., Стоянов, Т., Момчилов, Д. (ред.) *Югоизточна Тракия през II – I хилядолетие пр. Хр.* Варна: Зограф, 213–220.
- Валентинова, М., Ненова, Д. 2008. Обект от ранната бронзова епоха при Свиленград. В Николов, В., Нехризов, Г., Цветкова, Ю. (ред.) *Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив – Свиленград през 2005 г.* Велико Търново: Фабер, 494–526.
- Вълчева, Д. 2002. Ямно светилище. В Божкова, А., Делев, П. (ред.) *Копревен 1*. София, 102–123.
- Георгиева, Р. 1991. Обредни ями в Тракия (края на II–I хил. пр. Хр.). *Археология* 1, 1–10.
- Георгиева, Р. 1999. Обредни ями (края на II–I хил. пр. н. е.). В Георгиева, Р., Спиридонов, Т., Рехо, М. *Етнология на траките*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 165–183.
- Господинов, К., Костова, К. 2005. Спасителни археологически разкопки на обект № 16, ЛОТ 5, АМ „Тракия“, в землището на с. Трояново, община Камено, област Бургас. В *XXIV среща на музеите от Югоизточна България* 1. София, 54–55.
- Димитрова, С., Станев, В. 2002. *Varia*. В Божкова, А., Делев, П. (ред.) *Копревен 1*. София, 209–214.
- Дражева, Ц. 2005. Археологически проучвания на обект № 22 ЛОТ 5 АМ „Тракия“ с. Кръстина, община Камено през 2004. В *XXIV среща на музеите от Югоизточна България* 1. София, 53–54.
- Карайотов, И., Кияшкина, П. 2005. Тракийско ямно светилище от късножелязната епоха при с. Вратица, община Камено, област Бургас. В *XXIV среща на музеите от Югоизточна България* 1. София, 31–32.
- Лихардус, Я., Фол, А., Гетов, Л., Бертемес, Ф., Ехт, Р., Катинчаров, Р., Илиев, И. 2001. *Изследвания в микрорегиона на с. Драма (Югоизточна България). Обобщение на основните резултати на българо-германските разкопки от 1983 до 1999 г.* София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.

- Нехризов, Г. 2006. Ямно светилище от желязната епоха и селище от ранната бронзова епоха при Свиленград. В Николов, В., Нехризов, Г., Цветкова, Ю. (ред.) *Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътната линия Пловдив-Свиленград през 2004 г.* Велико Търново: Фабер, 397–501.
- Ников, К. 2005. Поле с обредни ями от ранната желязна епоха в м. „Селището” край с. П. Градец, община Раднево. В *XXIV среща на музеите от Югоизточна България 1*. София, 67.
- Нинов, Л. 1996. Животинските останки от тракийския култов център в Багачина. В Александров, Г., Бонев, А. *Багачина. Селище от късната каменно-медна епоха и тракийски култов център (III – I хилядолетие пр. Хр.)*. Монтана, 76–96.
- Русева, Б. 2009. Сребърни и бронзови монетни съкровища от ямните полета в древна Тракия. *Нумизматика, сфрагистика и епиграфика* 5, 1–34.
- Тонкова, М. 2002. Накити от метал от късната желязна и ранната римска епоха. В Божкова, А., Делев, П. (ред.) *Копривлен 1*. София, 197–208.
- Тонкова, М. 2005. Проблемът за човешкото жертвоприношение в Тракия. В Китов Г., Димитрова Д. (ред.) *Земите на България – люлка на тракийската култура 2*. София: Университетско издателство „Св.Климент Охридски”, 67–73.
- Тонкова, М. 2006. Тракийско ямно светилище от втората половина на V – началото на III в. пр. Хр. в м. Карабюлюк при с. Ябълково, Димитровградско. В Николов, В., Нехризов, Г., Цветкова, Ю. (ред.) *Спасителни археологически разкопки по трасето на железопътна линия Пловдив – Свиленград през 2004 г.* Велико Търново: Фабер, 205–233.
- Тонкова, М. 2010. Резултати от проучванията на източния сектор на тракийското ямно светилище от V – началото на III в. пр. Хр. в м. Кузлука, с. Малко Тръново, общ. Чирпан (обект 11, ЛОТ 1 по ОВОС на автомагистрала „Тракия”). В Георгиева, Р., Стоянов, Т., Момчилов, Д. (ред.) *Югоизточна Тракия през II – I хилядолетие пр. Хр.* Варна: Зограф, 198–212.
- Тонкова, М., Димитров, З. 2005. Археологическо проучване на тракийско ямно светилище и късноримско домакинство в м. Козлука, с. Малко Тръново, община Чирпан (обект № 11, по АМ „Тракия”, ЛОТ 1). В *XXIV среща на музеите от Югоизточна България 1*. София, 75–76.
- Тонкова, М., Лозанов, И. 2004. Спасителни археологически проучвания на тракийско ямно светилище и късноримско имение в м. Козлука, с. Малко Тръново, община Чирпан (обект № 11 по трасето на АМ „Тракия”, ЛОТ 1). *Археологически открития и разкопки през 2003 г.* София, 58–60.
- Тонкова, М., Миков, Р. 2006. Ямно светилище от V – началото на III в. пр. Хр. в м. Карабюлюк при с. Ябълково (обект № 9, км 222.050–223.570 по ОВОС на жп линията Пловдив-Свиленград). *Археологически открития и разкопки през 2005 г.* София, 166–167.
- Тонкова, М., Миков, Р. 2007. Археологическо проучване на обект Ямно светилище от V – началото на III в. пр. Хр. в м. Карабюлюк при с. Ябълково (обект 9, км. 222.050–223.570 по ОВОС на ж. п. линията Пловдив – Свиленград) през 2006 г. *Археологически открития и разкопки през 2006 г.* София, 223–226.
- Archi, A., 1990. The Names of the Primeval Gods. *Orientalia* 59.2, 114–129.
- Beckman, G. M. 1983. *Hittite Birth Rituals*. In *Studien zu den Bogazkoy-Texten* 29. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Bittel K. Herre, W., Otten, H., Röhrs, M., Schaeuble, J. 1958. *Die hethitischen Grabfunde von Osman-kayasi. Boğazköy-Hattuša 2: Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 71. Berlin (West): Mann.
- Burkert, W. 1979. *Structure and History in Greek Mythology and Ritual*. Berkeley: University of California Press.

- Burkert, W. 1983. *Homo Necans: The Anthropology of Ancient Greek Sacrificial Ritual and Myth*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press.
- Burkert, W. 1985. *Greek Religion*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Clinton, K. 2005. Pigs in Greek Rituals. In Hägg, R., Alroth, B. (eds) *Greek Sacrificial Ritual, Olympian and Chthonian. Proceedings of the Sixth International Seminar on Ancient Greek Cult, organized by the Department of Classical Archaeology and Ancient History, Göteborg University, 25–27 April 1997*. Stockholm: Åströms Förlag, 167–79.
- Collins, B. J. 1992. The Puppy in Hittite Ritual. *Oriental Institute News and Notes* 136, 1–6.
- Collins, B. J. 2002. Necromancy, Fertility and the Dark Earth: The Use of Ritual Pits in Hittite Cult. In Mirecki, P., Meyer, M. (eds) *Magic and Ritual in the Ancient World (Religions of the Graeco-Roman World 141)*. Leiden, Boston, Köln: Brill, 224–241.
- Collins, B. J. 2006. Pigs at the Gate: Hittite Pig Sacrifice in its Eastern Mediterranean Context. *Journal of Ancient Near Eastern Religions* 6, 155–188.
- Collins, B. J. 2010. Hittite Religion and the West. In Cohen, Y., Gilan, A. and Miller, J.L. (eds). *Pax Hethitica. Studies on the Hittites and their Neighbours in Honour of Itamar Singer*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 54–66.
- Detienne, M. 1989. The Violence of Wellborn Ladies: Women in the Thesmophoria. In Detienne, M. and Vernant, J.-P. (eds) *The Cuisine of Sacrifice among the Greeks*. Chicago: University of Chicago, 129–147.
- Ekroth, G. 1998. Altars in Greek Hero Cults. A Review of the Archaeological Evidence. In Hägg, R. (ed.) *Ancient Greek Cult Practice from the archaeological Evidence. Proceedings of the Fourth international seminar on ancient Greek cult, organized by the Swedish Institute at Athens 22–24 October 1993*. Stockholm, 117–130.
- Forrer, E. 1922. Die Inschriften und Sprachen des Hatti-Reiches. *Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft* 76, 174–269.
- Gilan, A. 2007. Formen der Transaktion im hethitischen „Staatskult“ – Idee und Wirklichkeit. In Klinkott, H., Kubisch, S., Müller-Wollermann, R. (eds) *Geschenke und Steuern, Zölle und Tribute. Antike Abgabenformen in Anspruch und Wirklichkeit*. Leiden: Brill, 293–322.
- Haas, V. 1994. *Geschichte der hethitischen Religion (Handbuch der Orientalistik Abt. I, Bd.15)*. Leiden, New York, Köln: Brill.
- Haas, V. and Wilhelm, G. 1974. Hurritische und luwische Riten aus Kizzuwatna. *Hurritologische Studien I. In Alter Orient und Altes Testament (Sonderreihe) 3*. Neukirchen-Vluyn: Neukirchener Verlag.
- Johnston, S. I. (ed.) 2004. *Religions of the ancient world: a guide*. Harvard University Press.
- Hauptmann, H. 1975. Die Architektur: Die Felsspalte D. In Bittel, K., Boessneck, J., Damm, B., Güterbock, H.G., Hauptmann, H., Naumann, R., Schirmer, W. (eds.). *Das hethitische Felsheiligtum Yazılıkaya. Bogazköy-Hattusha. Ergebnisse der Ausgrabungen IX*. Berlin: Gebr. Mann, 62–75.
- Hoffner, H. A. 1998. *Hittite Myths*. Second edition. Scholars Press.
- Jakob-Rost, L. 1953. Ein hethitisches Ritual gegen Familienzweist. *Mitteilungen des Instituts für Orientalforschung* 1, 345–79.
- Jameson, M. 1988. Sacrifice and Animal Husbandry in Classical Greece. In *Pastoral Economies in Classical Antiquity*. Cambridge: International Economic History Association, 87–119.
- Keilschrifttexte aus Boghazköi* 1916–1921. Bd.1–22 (Wissenschaftliche Veröffentlichungen der Deutschen Orient-Gesellschaft), Leipzig – Berlin.

- Keilschrifttexte aus Boghazköi* 1979–2015. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Mainz.
- Keilschrifturkunden aus Boghazköi* 1921–1990. Bd. 1–60. Staatliche Museen zu Berlin, Deutsche Orient-Gesellschaft, Deutsche Akademie der Wissenschaften, Berlin.
- Kron, U. 1992. Frauenfeste in Demeterheiligtümer. *Archäologischer Anzeiger* 4, 611–650.
- McMahon, Gr. 2003. Cultural Boundaries in Hittite Ritual. In Beckman, G., Beal, R.H. and McMahon, Gr. (eds) *Hittite studies in honor of Harry A. Hoffner Jr. on the occasion of his 65th birthday*. Penn State University Press, 265–280.
- Merker, G. 2000. The Sanctuary of Demeter and Kore: terracotta figurines of the Classical, Hellenistic, and Roman periods. *Corinth* 18.4. Princeton: American School of Classical Studies at Athens.
- Morris, I., Jackman, T., Blake, E., Garnand, B., Tusa, S., 2002. Stanford University Excavations on the Acropolis of Monte Polizzo, Sicily, III: Preliminary Report on the 2001 Season. *Memoirs of the American Academy in Rome* 47, 153–198.
- Neu, E. 1980. *Althethitische Ritualtexte in Umschrift* (Studien zu den Bogazköy-Texten 25). Wiesbaden: Harrassowitz.
- Oettinger, N. 1989/90. Die “dunkle Erde” im Hethitischen und Griechischen. *Welt des Orients* 20/21, 83–98.
- Otten, H. 1958. *Hethitische Totenrituale*. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Institut für Orientforschung, Veröffentlichung 37. Berlin: Akademie-Verlag.
- Otten, H. 1961. Eine Beschwörung der Unterirdischen aus Bogazköy. *Zeitschrift für Assyriologie* 54, 114–57.
- Riethmüller, J. 1999. Bothros and Tetrastyle. The Heroon of Asclepius at Athens. In Hägg, R. (ed.) *Ancient Greek Hero Cult*. Stockholm, 123–143.
- Schmidt, B. 1994. *Israel's Beneficent Dead: Ancestor Cult and Necromancy in Ancient Israelite Religion and Tradition* (Forschungen zum Alten Testament 11). Tübingen: Mohr Siebeck.
- Stroud, R. 1965. The Sanctuary of Demeter and Kore on Acrocorinth. Preliminary Report I, 1961–1962. *Hesperia* 34, 1–24.
- Strauss, R. 2006. *Reinigungsrituale aus Kizzuwatna: ein Beitrag zur Erforschung hethitischer Ritualtradition und Kulturgeschichte*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- Taracha, P. 1985. Zu den hethitischen *taknāz da*-Ritualen. *Altorientalische Forschungen* 12, 278–282.
- Taracha, P. 1990. More About the Hittite *taknāz da*-Rituals. *Hethitica* 10, 171–184.
- Tonkova, M. 2003. Late Iron Age pit-sanctuaries in Thrace: the contribution of the studies at Gledachevo. *Thracia* XV. *In honorem Annorum LXX Alexandri Fol*, 479–504.
- Tonkova, M. 2004. Die Grubenheiligtümer und das Problem des menschlichen Opfers in Thrakien. In Nikolov, V., Băčvarov, K. (eds.) *Von Domicia bis Drama. Gedenkschrift für Jan Lichardus*. Sofia, 237–241.
- Tonkova, M. 2010. On Human Sacrifice in Thrace (on Archaeological Evidence). In Căndea, I. (ed.) *The Thracians and Their Neighbours in Antiquity. Studia in Honorem Valerii Sîrbu*. Brăila: Istros, 503–522.

Rituals performed in pits according to Hittite texts from Asia Minor

Lyubava Konova

(summary)

This article considers the possibility of applying the written data in a series of Hittite texts for the reconstruction of rituals, recorded in pit complexes on Bulgarian territory. Ritual actions addressed to the “Sun Goddess of the Earth” and the ancient Anunnaki are described in the sources included in this study. The Pit plays a central role in them, and it is mentioned along with the gods of the Underworld in its capacity of powerful mediator between the realm of people and that of the underworld deities. The existence of ritual pit-structures in the archaeologically studied and published complexes from the territory of Bulgaria allows considering of the two phenomena in parallel, in spite of the time and space differences. Albeit with reservations, the analogies pointed out between the two of them might find an explanation in the context of the early interactions within the Thrace-Anatolia contact zone.

Several types of similarities are concluded from the comparison between the written sources considered, and the complexes studied in the Thracian lands:

- *in the location of the ritual pits, some of which are on riverbanks;*
- *in their construction and shape: the storage pits ARĀH mentioned in the Hittite texts could be compared with the pythoi and pythos-shaped pits, recorded archaeologically in Thrace;*
- *in the content that testifies to blood and bloodless sacrifices, and in the hoarding of various offerings: metal adornments, weapons, nails, “objects of the everyday life” (pieces of house mortar, portable hearths, whorls, etc.), clay “cult” objects.*

Regarding the character of the rituals in the pit-structures, it is possible to conclude that they are of clearly chthonic character. Thus, their purpose included, but was not confined only to the assurance of fertility. The texts analysed, and the reconstructions proposed, contain clear evidence that purification rites had been performed, with the aim of conciliating both underground deity/deities (Sun Goddess of the Earth?), and the primordial gods – patrons and lords of the Earth. The fact that some of the pit-complexes are located in areas of settlements that had ceased to exist centuries ago, gives reason to suggest that the rituals described had been probably determined by the need of cyclic sanctification of the territories by their inhabitants, thus consecrating their sacred right as autochthones.

In conclusion, it is possible to assume that the presented observations on the pit rituals described in the Hittite texts and documented in situ in the Thracian lands, testify not so much to the official character of the actions, but rather to a behaviour that was intended to legitimise the social order and to underpin shared values of the 1st millennium Thracian communities.

A conclusion is drawn that the rituals registered in the pit structures explored, are of a clearly chthonic character. Thus, their purpose probably includes, without being limited to, the provision of fertility. The texts analyzed, and the reconstructions suggested, contain clear evidences for the performance of rites of purification, the purpose of which is to mollify an underworld deity / deities (The Earth Goddess?), as well as the ancestors-patrons and masters of the earth. Such actions are probably dictated by the necessity for a cyclic inauguration of the territories by their inhabitants, who, in this way, confirm their own sacral right of being autochthones.